

szerzett sebekbe. 1905-ben a PANTHER cirkáló parancsnokaként Ausztráliába és Kelet-Ázsiába utazott, miközben diplomáciai látogatást tett az abesszíniai Menelik császárnál. Megromlott egészségi állapota miatt 1909-ben nyugállományba vonult. Első afrikai útja után megírta a Teleki-expedíció történetét, mely magyarul is megjelent, memoárjai pedig 1926-ban láttak napvilágot.

A Monarchia haditengerészetének expedíciói közül az egyik legismertebb az ALBATROS ágyúnaszád 1895–1898. évi csendes-óceáni útja, mely során 1896-ban Guadalcanal szigetén életét veszttette Heinrich Foullon von Norbeec báró, geológus. Norbeec kutatásainak célja, melyeket már évek óta folytatott a térségben, a hadiiparban nélkülözhetetlen ritka ötvözőfémek lelőhelyeinek felderítése volt. A tragédia 1896 nyarán, Guadalcanal-szigetén, a Lion's Head nevű hegycsúcs megmászása közben történt. A bennszülöttek megtámadták a különítményt, és a geológus mellett három tengerész is életét veszttette a harcban. 1900-ban a haditengerészet emlékművet állított fel a szigeten. Az emlékmű a második

világháború harcaiban elpusztult, de később újra felállították.

A nyolcadik, s egyben utolsó fejezet a „Magyar haditengerész utazók” címet viseli. E fejezetben Horthy Miklós, Tausch Jenő, Gáspár Ferenc, Ferenczy Béla, és az életútjukat tekintve ismeretlen, hétköznapi utazók, mint Greguss György és Tordy Nándor utazásait ismerhetjük meg, saját kezű leírásaik alapján. A könyvet a haditengerészet fontosabb távoli útjait tartalmazó melléklet, illetve terjedelmes bibliográfia zárja.

A szép kiállítású kötetet számos fénykép és térképvázlat teszi még szemléletesebbé. A könyv kitűnő, élvezetes és olvasmányos stílusban íródott, s az utazástörténeti irodalom hagyományai szerint számos, eredeti leírásokból és levelekből vett idézet hozza még közelebb a több mint egy évszázados eseményeket az olvasóhoz. Nagy Miklós Mihály könyvét nem csak a szélesebb közönség, de az Osztrák-Magyar Monarchiával, illetve annak haditengerészetével foglalkozó kutatók is haszonnal forgathatják.

Krámlí Mihály

IVÁS ISTVÁN

AZ UTOLSÓ SZÉKELY HATÁRÓRÓK

(Timp Kiadó, Militaria, Budapest, 2004. 224 o.)

Örvendetes, hogy Magyarországon manapság már nem egy könyvkiadó van, amely nem csak hogy magyar hadtörténeti témájú könyveket jelent meg, de ilyen sorozatokat indít. Ezek közé tartozik a Militaria-sorozat, melynek 2004-ben már a második kötete jelent meg. A Szabó József János által jegyzett első kötetről, a 2002-ben napvilágot látott „Az Árpád-vonal” címűről e lap hasábjain már tájékozódhatott az Olvasó. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem hadtörténelem-tanára, úgy látszik, folytatja a sort, mivel nélküle nem születhetett volna meg a jelenleg Csíkszeredán élő, de a Maros menti Magyarón született Ivás István írása a székely határőrökről.

A második világháború magyar fehér foltjai után kutakodó örömmel veszi kézbe a szép kiállítású könyvet, s ha már a cím felkeltette érdeklődését, az „étvágját” mindenképpen

növeli az igényes kivitel. Az első pillanatban kialakult kedvező összbemomáson kicsit ront, hogy a szerző neve pontatlanul, s kissé komikusan, Ívásként szerepel a borítón Ivás helyett. A címlapon már helyesen olvasható, de annak hátoldalán, a nyomdai impresszum fölött már komolyabb furcsaságba botlott a recenzens. A hadtörténész szaklektorként szerepeltetett dr. Bús János nem hogy a kéziratot nem látta, de még a könyv létezéséről sem tudott, míg e sorok papírra vetése előtt érdeklődni nem kezdtünk lektori ténykedése felől. Remélem, hogy Sylvester Lajos kollégánk azért valóban átlapozta a művet!

A könyvet a szerző és a sajtó alá rendező történész előszavai vezetik be, majd az utóbbi 43 oldalas tanulmánya következik. Ezután kezdődik Ivás István egykori székely határőr visszaemlékezése 1943/44-ben töltött katonai idejére és az erdélyi harcokra. A 224 oldalas

kiadvány utolsó 11 lapján olyan függelék találunk, mely az adatközlők névsorából, térképekből, fotókból áll.

Ivás István előszavában nem hagy kétséget műve jellege felől, amikor a „*népi emlékezet alapján*,” az események után 57 évvel történő visszaemlékezésről ír. Így is kell fogadnunk a könyvet. Fenntartásainkat növeli, hogy néhány rendelkezésre álló könyvészeti anyagot is használt a szerző, amelyek nyilvánvalóan befolyásolták a kézirat elkészítésekor. A recenzió készítőjének szilárd meggyőződése, hogy éppen ezt kell elkerülni ennél a műfajnál. Az előzetesen átolvasott szakkönyvek és memoárok által kiküszöbölt hibák nélkül valójában kevésbé hiteles egy ilyen munka, mint ha a tollat ragadó tényleg pusztán az emlékezetére hagyatkozik. Azért találták ki a sajtó alá rendezést, az előtanulmányt és a lábjegyzetelést, hogy a szakértő, nagyobb összefüggéseket ismerő kezek a megfelelő helyeken rámutassanak a tévedésekre. Sajnos ennek ellenére manapság egyre több az olyan visszaemlékezés, amely „szakmainak” akar látszani. Ivás kétoldalas előszavában több pontatlanság, illetve téves következtetés is előfordul. Példának okáért 21 székely határőr-zászlóaljra említ, holott csak 20 volt. Feltételezi továbbá, hogy csak a székely megyékben élő fiatalokat, s nem is minden korosztályt hívtak be a magyar határok megvédésére 1944-ben, amelyvel kapcsolatban itt csak annyit jegyzünk meg, hogy mindez súlyos tévedés. Felteszi továbbá a több mint naiv kérdést: „*Hogyan remélhették a székely határőrség létrehozói, hogy ha a németek nem tudták feltartóztatni az orosz hadsereget a Kárpátokig, akkor ezzel a gyengén felszerelt erővel megállíthatják az országhatárnál?*” Meg kell nyugtatnunk a szerzőt: a magyar katonai és politikai vezetés hajszálpontosan tudta, hogy milyen gyenge erőket tudnak csatasorba állítani a világ egyik legerősebb haderejével szemben. De vajon mit tehettek volna? Állni lábhoz tett fegyverrel, s várni, míg elsőpőr a túlerő? Olyan emberekkel és eszközállománnyal vette fel Magyarországot a harcot, amilyennel tudta. Be kell látnunk, hogy akkoriban csak rossz és még rosszabb döntéseket lehetett hozni. Másra egyszerűen nem volt lehetőség.

Tovább nem is folytatjuk a kérdés bolygatását, már csak azért sem, mert dr. Szabó alezredes történelmi felvezetőjében nagyon ügyesen teszi helyre azokat a félrecsúsztott mondatokat, amelyeket a memoárró nyugod-

tan elhagyhatott volna. Az a meglátása azonban vitára érdemes, miszerint a székely határőr- és határvasdász-alakulatok azért kerültek német alárendeltségbe az 1944-es erdélyi harcok során, mert a Prut és a Szeret vidékéről visszavonult német seregteknek szinte nem voltak csapataik, illetve hogy a 9. székely határvasdász-dandár parancsnokságán kívül nem voltak olyan magyar vezetési törzsek, amelyek ezt a feladatot elláthatták volna. Az igaz egyfelől, hogy 1944. augusztus 23-a után számos olyan német alakulattörödék hátrált be az országba a Keleti-Kárpátok átjáróin keresztül, amely valójában csak hadtest- és hadosztályparancsnokságokat jelentett, s némi csapat-erőt minimális harcoló létszámmal, viszont annál nagyobb tüzerővel, mozgékonyssággal és nem ritkán páncélozottsággal. Ugyanakkor nem mondhatjuk azt, hogy az Erdélyben lévő magyar vezetési törzsek ne tudták volna irányítani a rendelkezésre álló magyar honvéd csapatteket. Hiszen nem szabad megfeledkeznünk az 1944 júliusa óta hadiállományon lévő és Csíkszeredán települő Székely Határvédelmi Erők parancsnokságáról és az erdélyi harcok kezdete idején Bethlenben állomásozó IX. hadtest-parancsnokságról. (Az más kérdés, hogy a németek később ezeket is ki akarták kapcsolni és valójában ki is kapcsolták a harcvezetésből.) Azt is hozzá kell még tennünk, hogy az augusztus végén a Csíki-medencébe beérkező 2. tábori póthadosztály is rendelkezett vezérkari főnökkel, hadműveleti, anyagi osztállyal, stb. Tehát ez nem lehetett ok. Sokkal inkább az a praktikus szempont döntött, hogy Erdélyben a védelmet a német Heeresgruppe Süd-ukraine (szeptember 24-től Hgr. Süd) irányította, s mivel a már említett okok miatt jóval több német vezetési törzs állt rendelkezésre, mint magyar, s azok harcedzettebbek is voltak, értelemszerűen alájuk rendelték a magyar csapatokat. Azt is meg kell említenünk, hogy a különféle harcscsoportok, hadosztályok, hadtestek (ennél magasabb szintű kötelékekről már nem is beszélve) élén álló német parancsnokok többnyire rendfokozatban is felette álltak magyar kollégáiknak: a vezérőrnagyok altábornagyok és fegyvernemi tábornokok szinte „hemzsegtek” Erdélyben. Ezen felül létezett még német részről az a nem kevésbé gyakorlatias, de ritkán hangoztatott megközelítés is, hogy így könnyebben ellenőrizhetőek voltak a honvédalakulatok. Ez az elővigyázatosságuk indokolt volt, ugyanis éppen a székely határőr-zászló-

aljak egy részének harcfegyelme rendült meg már az első ütközetek során.

„*Ki gondolná, hogy a német 3. hegyihadosztály – ahol a szerző is harcolt –, két magyar határvadász és négy székely határőr zászlóaljából állt és csak két zászlóalja volt német?*” – így szól a következő mondat, s ha az előbbi kérdésfelvetést vitára érdemesnek tartottuk, a történelmi előszó e megállapítását némileg mindenképpen pontosítanunk kell. A német 3. hegyihadosztály már 1944. augusztus legvégétől súllyal a Tölgyesi-szoros előterében védett, illetve a túlerejű szovjet kötelékek előrenyomulása következtében fokozatosan behátrált a szorosba, valamint az attól északra és délre húzódó hegyek közé. Egyelőre nehezen rekonstruálható, hogy az ott eredetileg is védelemben lévő magyar csapatok harcvezetését mennyiben irányította az előljáró Székely Határvédelmi Erők parancsnoksága, s mennyiben az említett német seregetest. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy miután a német hadosztály-parancsnokság a helyszínen tartózkodott, a magyar felsőbb parancsnokság pedig Csíkbán, továbbá a németek tüzerős, nem egy esetben mozgékony és nagy tapasztalatokkal rendelkező zászlóaljakat, ütegeiket a gyengén felszerelt, gépesítés nélküli és puskaopt meg nemigen szagolt magyarok közé osztották be, fenntartották maguknak a jogot, hogy a magyar csoport- és zászlóaljparancsnokoknak ők adják ki az intézkedéseket. Amikor szeptember 6-án a szóban forgó német seregetest visszavonta erőit a Tölgyesi-szoros előteréből, új feladatul a ratosnyai Maros-szűkület védelmét határozták meg számára, illetve az onnan északkeletre és délnyugatra húzódó magaslatok kézből tartását. Ezáltal kellett megakadályozniuk a szovjet előretörést Déda irányába, illetve a Görvényi-havasokon való áthatolást Szászrégen felé. Ekkor már igazolhatóan, papíron is alárendeltségébe léptek az e térségbe visszavonult 65. és 69. székely határvadászcsoport parancsnokságok alakulatai, nevezetesen a 21. határvadász-, továbbá az 1., 2., 3., 14., 17. és 21. székely határőr-zászlóaljak. Ez tehát egy határvadász- és öt határőr-zászlóaljat jelentett. (A 69. határvadász-csoport békehadrend szerinti két határvadász-zászlóaljából a 23. már augusztus vége óta más alárendeltségben küzdött, s bár szeptember közepére a Görvényi-havasokban foglalt védőállást, a magyar 2. tábori póthadosztály kötelékében harcolt, mint a seregetest balszárny-csapat-

teste. A másik, a 22. határvadász-zászlóalj a Máramarosi-havasokban tevékenykedett.) Az sem igaz, hogy a német 3. hegyihadosztály csak két zászlóaljjal rendelkezett volna. 1944. augusztus 26-tól a Rath-ezredcsoporthoz (a 138. hegyivadász-ezred, a 112. tábori pótzászlóalj, a 112. hegyi tüzérezred II. és IV. osztálya és a 83. hegyi utászászlóalj 3. százada) a német 8. vadászadosztály alárendeltségében vett ugyan részt a Kárpátok-beli harcokban, de a stájer seregetest parancsnokságának ott volt még a teljes 144. hegyivadász-ezred három zászlóaljjal, az említett hegyi utászászlóalj két százada, a 95. hegyi páncélvadász-osztály (a rohamlöveg-szakasz nélkül, mely a német 46. gyalghadosztály védőkörletében tevékenykedett ekkor), a 68. hegyi híradó-osztály és a 43. hegyi egészségügyi osztály. Tüzérségi támogatást a 112. hegyitüzér-ezred I. és III. osztályának hegyiágyús és hegyitarackos ütegei nyújtottak. Igaz, hogy a 144. hegyivadász-ezred I. zászlóalját 1944. szeptember 25-e után megerősítésül eltolták Marosvécsőtől délnyugatra, ahol a 2. tábori póthadosztály egyre gyengülő harcértékű magyar csapatsteinek alátámasztására vetették be, ugyanakkor Klatt vezérőrnagy, a német 3. hegyihadosztály parancsnoka állásba rendelte a hadosztály tartalékában levő 24. és 501. építőzászlóaljakat, valamint a 25. hadihíd-századot. Ezeket figyelembe véve a hivatkozott német seregetest a kérdéses időszakban 8-9 osztályszintű szervezettel rendelkezett. (Lásd erről bővebben Paul Klatt: Die 3. Gebirgs-Division, Bad Nauheim, 1958, 283–306. o., térképmelléletek 29. o.)

Aszékelyekhatárőrözötevékenységénekévszázadait vázlatosan bemutató előtanulmányhoz nincs mit hozzátennünk: Szabó József frappánsan foglalja össze azokat a tudnivalókat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a kérdésben járatlan olvasó tájékozódni tudjon. Egy valami hibázik, nevezetesen az 1942-től újra felállított Székely Határőrségről nem találunk szinte semmit. A tanulmány végén jó összefoglalót kapunk az 1944. évi hadászati, továbbá hadműveleti helyzetéről, továbbá Ravasz István: Erdély újra hadszíntér c. munkája alapján az őszi harcokról, ez azonban, bármilyen jó fogódzót is ad a visszaemlékezés eseményeinek térben és időben történő elhelyezéséhez, nem pótolja annak a szervezethez kissé részletesebb bemutatását, amelynek egy csapatsténél a szerző szolgált és harcolt. Persze tudjuk, hogy ehhez olyan alapanyagot-

sok kellett volna, melyek időigényesek, s a források feltűnő szűkössége miatt az átlagosnál is kevesebbet „hoztak volna a konyhára.”

Az előszók és a tanulmány után kezdődik a tulajdonképpeni visszaemlékezés, ahol a szerző az I. fejezetben a sorozásról és a bevonulásról számol be olyan részletességgel, ami néprajzi jellegű munkának is becsületére válna. Hallatlanul érdekes az a „kőrítés”, amely az erdélyi magyar falusi fiatal katonai szolgálatra való felkészülését övezte. Szinte szertartásszerű cselekedetek láncolata mindez, mely egyébként a legutóbbi időkig fennmaradt, példának okáért a mezőségi Széken. Színesítik a képet a könyv lapjain rögzített, egykor énekelt bakanóták is, melyek minden további fejezetre jellemzőek. A II. részben a tekei (Szászrégen közelében) székely határőr újonckiképző-tábor életét ecseteli. Barakk-laktanya, kemény kiképzés a szokásos kincstári bornírtságokkal keverve, elnyűtt ruházat, ócska felszerelés és fegyverzet, de mégis hazafias lelkesedés, körülbelül ezek a legfontosabbak, egyzóval semmi rendkívüli, ami az 1943. őszi háttországi katonai körképbe ne illene.

Miután 1944. április 4-én feloszlatták a székely határőr újonckiképző-táborokat (március 23-án részleges mozgósítást rendeltek el a Székely Határvédelmi Erőknél), Ivás István immár örvezetőként lépte át a kaszárnya kapuját. A III. rész így kezdődik, s bemutatja, hogy főhősünk miként került előbb a gyergyótölgyesi 21. székely határvasdász-zászlóalj pót-zászlóaljához, majd onnan a gyergyószentmiklósi 2. székely határőr-zászlóalj kötelékébe. Csapattestét 1944 júniusától kihelyezték Gyergyóbékásra, a keleti határra, s a szerző részletesen leírja a zászlóalj egyes alosztályainak pontos elhelyezkedését, ami azért remek, mert egyrészt akkor is ezeken a támpontokon voltak, amikor három hónappal később a szovjet támadás érte őket, másrészt pedig azért, mert nincs még egy olyan székely határőr-zászlóalj, amelyről ilyen részletes információkkal bírunk. Ivás beszámol egy rohamszázadról is, melyet már a kijelölt védelmi terepszakaszra felvonult zászlóaljnál alakítottak meg, s legfőbb feladata a diverzió és a szovjet páncélosok kézi páncéltörő eszközökkel történő leküzdése lett volna.

Az V. fejezet (valószínűleg elszámozás történt, mert a IV. kimaradt) már a háborúról szól, s e résszel kapcsolatos első megjegyzésünk egy lábjegyzetnek szól. Ezidáig ezekről nem ejtettünk szót, mert Szabó József

történész jegyzetei többnyire pontosak, a személyeket bemutatók részletesek, a harci-technikai eszközökhöz, a katonai mesterség egyéb szakszavaihoz fűzöttek aprólékosak és jól magyarázóak. Ez egyébiránt végig szövegben jellemzi a művet, csak ott mutatkoznak bicsaklások, ahol részletekbe menően kellene ismerni a székelyföldi, erdélyi harcok lefolyását. A 124–125. oldalon a visszaemlékező egy német katonai teherautóról ír, amelyre 1944. augusztus 27-én kapaszkodott fel, hogy Gyergyószentmiklósról Gyergyóbékáig eljusson, s amely egyébként aknagránátokat szállított. Ehhez kapcsolódóan az áll az 56-os lábjegyzetben, hogy a német teherautó a Gyimesben, illetve a Csobányos völgyében harcoló Fessner-csoport (és nem Festner, ahogy a szövegben található), vagy az Úz völgyében harcoló Abraham-csoportnak vitt lőszerutánpótlást. Nos, a Gyergyói-medencéből a Békás-szorosba vezető út légvonalban is mintegy 30 km-re van északra a Tatros völgyétől, s kb. 50 km-re a Csobányos-völgytől. Így a gépjármű nyilvánvalóan a karácsonkői (Piatra Neamț) hidfőből éppen nyugat felé hátráló Kirchner-csoportnak (a kötelék a német 46. gyaloghadosztály két gránátos-ezredéből, továbbá a Kessel-harccsoport két lövészszázadából és 286. rohamlövegandárának 16 rohamlövegéből és lövészpáncélosából állt, parancsnoka Friedrich Kirchner, a páncélos csapat tábornoka) továbbította a lőszeret. Az ehhez hasonló adatok pontosításához az eddig ismert levéltári anyagokon kívül igen jól használható a német 6. hadsereg hadinaplója is (HL Mikrofilmtár A. Ob. Kdo. 6 I. a.), melyet dr. Számvéber Norbert levéltáros részben feldolgozott, s amelynek eredményei az Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: Erdély a hadak útján 1940–1944 című munkában fognak napvilágot látni.

Nagyon jó, hogy a szerző a továbbiakban bemutatja a Gyimesi-szorostól északra terjedő hegyektől a nagyjából Bélborig húzódó védővonalon elhelyezkedő magyar határvasdász-és határőrcsapatokat. A saját zászlóalján kívül még jó néhány székely határőr csapattest védőkörletét sikerült rekonstruálnia egykori bajtársai által. Ezek javarészt helytállóak is, mivel ezeket az adatokat a recenzens a fennmaradt veszteségi lajstromok és kartonok segítségével többé-kevésbé ellenőrizni tudta. A 127. oldalon nem helytálló Ivás azon megállapítása, hogy a 21. határvasdász-zászlóaljtól északnyugatra húzódó határ őrzését és védelmét „a

Besztercén állomásozó 33. határvasdász-zászlóalj biztosította.” A kérdéses időben a M. kir. Honvédség hadrendjében nem létezett 33. határvasdász-zászlóalj, mivel azt 1943. október 1-jétől átszervezték 33. hegyivadasz-zászlóaljjá, s mint ilyen, az 1. hegyidandár kötelékében 1944 áprilistól az Északkeleti-Kárpátokban küzdött. Békehelyőrsége 1944 legelejétől Borgóprundon volt. A csapattest átszervezősekor a zászlóalj ún. határszolgálatos részét, a 33. portyázószakadot leválasztották és a borsai 2/1. portyázószakaddal együtt az újonnan megalakult 62. határvasdász portyázóosztályparancsnokság irányítása alá utalták.

A 128. lapon az 59. lábjegyzetben felsorolt német harccsoportok pontosításra szorulnak, mivel azok csak a Kirchner-, a Fessner- és az Abraham-csoportokról szólnak. Ha a Székelyföld keleti szegélyét biztosítani próbáló német csapatokat akarjuk taglalni, akkor a karácsonkői hídfőtől északra elterülő vidéket sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hiszen a Tölgyesi-szoros előterét és a Bistrița völgyét a Mecklenburg- és a Lorch-csoportok védték, részben a német 3. hegyihadosztály elemeivel. A Kirchner-csoport rendben van, de a Gyimesi-szorosot és általában a Tatros-völgyet nem szabad kihagynunk, már csak azért sem, mert a Fessner-csoport zöme oda húzódott vissza és nem a Csobányos-völgybe, mint az a jegyzetben áll. S ha már a jegyzetírő arra adja fejét, hogy ennek a harccsoportnak a csapatait is megemlíti, akkor célszerű a pontosságra törekedni. A Fessner-csoport alakulatait tehát a német 76. gránátoszred zöme, a 666. utász-zászlóalj, az 578. építő-utász-zászlóalj, a szakaszerejűvé zsugorodott 578. területvédelmi lövész-zászlóalj, a 20. páncélos-hadosztály és a 475. utász-zászlóalj riadó-alakulatai, kilenc 7,5 cm-es páncéltörő ágyú és a 46. gyaloghadosztály 144. tüzérezredének négy 10,5 cm-es tábori tarackja képezték. Összlétszáma nem sokkal haladta meg az 1300 főt. Zavaró ez a mondatrész is: „...az Úz völgyét és az Ojtozi-szorosot védő Abraham-csoport a Békás-szoros előterétől az Ojtozi-szorosig.” Szögezzük le: az Abraham-csoport zöme 1944. szeptember elejéig kizárólag az Ojtozi-szorosban, illetve Bereck térségében harcolt, töredékei az Úzban. A Gyergyói-medencébe történő eltolásukra csak szeptember 9-e után került sor.

A visszaemlékezés szerzője a 129. oldalon részletezi a székely határör-zászlóalj szerkezetét, konkrétan a 14. határör-zászlóalj kapcsán. Csodálkozunk, hogy miért nem

történt ez meg már korábban, mondjuk a saját csapatteste bemutatásakor. Fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy páncéltörő ágyús üteg helyett század lett volna a helyes megnevezés, mivel a M. kir. Honvédségben a páncéltörő ágyú nem tüzérségi tűzeszköznek, hanem nehéz gyalogsági fegyvernek számított. Páncéltörő ágyús század helyett egyébként is csak páncéltörő ágyús szakasszal rendelkezett a székely határör zászlóalj, mely az említett aknavetőszakasszal és géppuskaszakasszal együtt alkotta a nehézfegyver-századot.

A 60. lábjegyzet a 131. oldalon ugyancsak javításra szorul: az 1944. augusztus 30-i elmentámadást – ha volt egyáltalán ilyen, hiszen a Hgr. Súdukraine hadinaplója ezt nem erősíti meg – a Vatra Dornei-i hídfő megerősítésére nem a 3. hegyihadosztály, hanem az ugyancsak német 8. vadászadosztály hajthatta végre. Mint említettük már, 33. határvasdász-zászlóalja ekkor nem volt a magyar haderőnek, a 4. határör-zászlóalj ezen a napon teljes bizonyossággal, az 5. határör-zászlóalj pedig igen nagy valószínűséggel Gyimesbükk–Gyimesközéplek–Gyimesfelsőlok térségében volt. Ellenben a Naszódról Kosnára meneteltetett beszercei 22. határvasdász-zászlóaljat két nappal később, szeptember 1-jén, vasúton Vatra Dornei-be szállították, s ott a hídfő megerősítésére vetették be. Az említett két székely határör-zászlóalj a recenzius eddigi kutatásai szerint feltehetően a 22. és a 27. volt.

Egy zászlóaljparancsnok önállóan valóban nem dönthetett visszavonulásról, mint arra helyesen mutat rá a 63. lábjegyzet, azt csak előljárói parancsra cselekedhet. Nem mintha ilyesmire nem lett volna példa a székely határör-zászlóaljaknál, de Rovó Ferenc tartalékos főhadnagy, a 2. székely határör-zászlóalj parancsnoka esetében valószínűleg téved a szerző. Az engedély nélküli retirálás már csak azért sem következhetett be, mert Rovót 1944 decemberében az erdélyi harcokban tanúsított magatartásáért hadikitüntetésre terjesztették fel. A továbbiakban részesei lehetünk a viszontagságos visszavonulásnak, mely közben főhősünk nem csak a szovjetek, hanem a Czengellér-hágó környékén felbosszantott méhek is megkergették.

A VI. részben a Székelyföld utolsó védelmi vonaláról olvashatunk, ott is elsősorban a Palotailva–Szárdtelep közötti Maros-szűkületben és a környező hegyekben lefolyt harcokról. Bár esett már szó a német 3. hegyihadosztály itteni szerepéről, hadrend-

jéről, mégis nyomatékosan el kell oszlatnunk egy súlyos tévedést, mely a 79. lábjegyzetben így bukkan fel: „*A román kiugrás után a német 3. hegyihadosztálynak jóformán csak a parancsnoksága tudott Erdélybe visszavonulni.*” Amennyiben léteztek német hadosztályok, amelyek a lehető legkisebb veszteséggel éltek túl a Heeresgruppe Süd-ukraïne összeomlását, akkor a 3. hegyihadosztály mindenképpen azok közé tartozott. 1944. augusztus 23-án a sereget az Argel – Gura Humorului – Râșca terepszakaszon védett és súlyával az ellenség Suceava irányából Vatra Dornei felé tervezett előretörését kellett megakadályoznia. A hadosztály balszárnyán a német 8. vadászadosztály helyezkedett el, jobbszárnyán a román 103. hegyi-parancsnokság alakulatai voltak védőállásban. Bár ez utóbbi szomszédság, s az a körülmény, hogy a német 3. hegyihadosztály harcrendjébe volt beosztva a román 3. határőrezred is, német szempontból nem volt kedvező kiindulási alap a fegyverfordítás óráiban, mégis, a határozott, érélyes fellépésnek és az ügyes visszavételnek volt köszönhető, hogy a stájerországi sereget a román árulást mindössze 276 fő (három tisz, 30 altisz, 243 legénységi állományú) elesett és hadifogságba jutott katonával úszta meg.

Abból a sok érdekes adalékból, amely a Gyergyói-, a Kelemen- és a Görgényi-havasokban lezajlott harcokat próbálja megrajzolni, a Székely Határország szomorú végnapjai tárulnak elénk. A kép felemás, mert találkozunk hősiesség helytállással csakúgy, mint gyáva megfutással. És a hazamenés. Ez a súlyos probléma ott lebeg az utolsó előtti és az utolsó, a VII. rész sorai között, melyben Ivás István saját dezertálásáról ír. Az alapvetően jó elgondolásból feltámasztott Székely Határországnak 1942-től 1944-ig nem volt ideje kiforrnia, egyik fő szervezési elve, nevezetesen hogy apák fiaikkal, vagy nagyapák unokáikkal kerültek egy századba, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Kiképzésük, fegyverzetük és felszerelésük gyenge volt. Mindez és a túlerejű ellenséggel való reménytelen harc, a vesztett háború réme nagyon sok székely határőr kezéből kiverte a puskát, akik aztán hazamentek, oltalmazandó a családi tűzhelyet. Keserűek voltak a magyar parancsnokságok ezirányú tapasztalatai, s jogos a német szövetséges megrökönyödése a tömeges szökések nyomán, hiszen mind bennük, mind a magyar törzstisztekben és tábornokokban élt még az első világháborús híres székely vitéz-

ség emléke. Magasabb rendű cél vezérelte a civil gúnyába öltözött hazafelé bujkálókat? Megmaradás a drága szülőföldön? Igen, ez lehet. Talán. Hogy megérte-e, hogy mi az egyenleg, azt ma már nehezen lehet kideríteni. Mindenesetre szomorú záróakkordja Ivás István történetének, hogy szülőfalujába hazatérve, a hamarosan újra berendezkedő román közigazgatás csendőrök segítségével gyűjtőtáborba hajtotta a volt bajtársaival együtt rabláncra fűzött egykori székely határőrt. Ivás őrzetőnek szerencséje volt: 1946-ban hazatérhetett a Szovjetunióból szerettei körébe. Azonban nem mindenkire volt ilyen kegyes a sors: a román hatóságok módszeresen összegyűjtötték az „áruló” magyarokat, akik 1940 előtt természetesen román állampolgárok voltak, de az 1940–1944 közötti négy évben a határváltozás miatt ismét magyar állampolgárok lettek, s valamilyen hivatalt viseltek, vagy egyszerűen csak szolgáltak a honvédségben. Ez több tízezer embert érintett, s közülük sok volt a kertes alatt hazatért katona, hiszen előszeretettel „vadásztak” a visszavonuló magyar csapattestektől lemaradt, megszökött, erdélyi születésű és honosságú honvédekre. Hogy ezek közül a szerencsétlenek közül hányan pusztultak el Brassóföldváron, Foksányban, Râmnicu Săraton, vagy másutt Romániában, vagy a Szovjetunióban, azt pontosan ma sem tudjuk, de számuk sok-sok ezerre rüg.

A kötetet a fogságbeli bajtársak, továbbá a különféle székely határvasz, erőd- és határőr alakulatoknál szolgált adatközlők névsora zárja, mely utóbbi igen jól szemlélteti Ivás István komoly gyűjtőmunkáját és a téma iránti lelkesedését. Az archív székely határőr és határvasz fotók mellett, dr. Szabó alezredes néhány fényképfelvétele is felbukkan, melyeket az Árpád-vonal néhány erdélyi erődelemeről készített alapos terepmunkája során. A tájékozódást színes térképek segítik, melyek lehetnek volna nagyobbak is. A Székely Határvédelmi Erők hadrendjét a 209. oldalon bemutató színes táblázat viszont katasztrófa: először is nem tudhatjuk meg belőle, hogy mikori állapotot akar rögzíteni (egyébiránt feltehetően az 1943. október 1-től érvényes helyzetet), továbbá a 65. határvasz-csoport hadrendje hibás, a 67.-és a 70.-é pedig teljességgel rossz.

Lehet hogy az eddigiek sokak számára „akadékoskodásnak” tűnnek, de természetesen az alaposság és a jó szándék vezérelte a

recenzió készítőjét, s kétséget sem akarunk hagyni a felől, hogy tisztelettel adózunk Ivás Istvánnak, amiért majd 60 év távlatából nekiállt rendszerezni, papírra vetni emlékeit, s fáradságot nem kímélve kereste fel egykori bajtársait személyesen, vagy levélben, hogy ekképpen gazdagítsa adatait. Ugyancsak tisztelet jár dr. Szabó József János alezredes kollégámnak, aki addig dolgozott a kéziratral, amíg abból könyv nem lett. Ezt annál is inkább értékelni tudjuk, mert a recenzius ismeri az eredeti, géppel írt lapokból álló vaskos

nyersanyagot is, amely hosszú utat tett meg a könyvespolcig. A formás kis kötet túlmutat önmagán: nem csak felillant egy epizódot a M. kir. Honvédség második világháborús történetéből, amelyről eddig igen keveset hallhattunk, s nem is csak emléket állít a szerző elesett bajtársainak és az egész Székely Határ-őrségnek, hanem további kutatásokra is serkenti a szakmabelieket, többek közt e sorok íróját is.

Illésfalvi Péter

MARK C. YERGERGERMAN

CROSS IN SILVER HOLDERS OF THE SS AND POLICE

(James Bender Publishing, San Jose, 2002. 208 o., nagyszámú, kistrészt színes illusztráció)

A régebbi- és újabb nemzetközi felerisztrikai irodalomban gyakorta találkozunk olyan – egyebek mellett archontológiai jellegű – művekkel, amelyek egyes jelentős elismerések tulajdonosainak életrajzait összegezik. Ilyen például Rosthinnak a Szovjetunió Dicsőség Rendje tulajdonosairól összeállított életrajgyűjtemény-sorozata (1982), vagy Hermann Hengstnek a porosz Fekete Sas Rend (1901), illetve Hans Möller-Wittennek a szintén porosz Pour le Merite Rend kitüntetettjeiről (1935) megjelent művei. A Harmadik Birodalom egyes kintüntetéseinek tulajdonosairól is nagy számú életrajgyűjtemény látott napvilágot német és angol nyelven, elegendő csupán John R. Angolia, Franz Thomas, Günther Wegmann, Manfred Dörr, Franz Kurowski, Klaus Patzwall egyes könyveire utalni.

A most megjelent kötet, az 1941. szeptember 28-án alapított rangos német második világháborús hadikintüntetetről, a Német Ezüst Keresztről szól („Deutsche Kreuz in Silber”), amelyet az alapító dokumentum értelmében „sokszorosán kiemelkedő katonai-hadvezetési érdemekért” lehetett elnyerni. A szerző közli e kitüntetés, SS-, illetve rendőr-tulajdonosainak életrajzát. Kutatásai során amerikai és csehországi levéltári forrásokat használt, de nagy mértékben támaszkodott egyes, még élő személyek, bajtársak, rokonok stb. adatszolgáltatásaira, és több jeles magángyűjtemény anyagát is hasznosította. A legkülönbébb periódikák mellett kutatásokat folytatott az SS-

re, a német rendőrségre, illetve a Harmadik Birodalomra vonatkozó angol és német nyelven megjelent újabb szakirodalomban.

A könyv először rövid áttekintést nyújt a kitüntetés jelvényéről és annak textil-változatairól, okmányairól, sajnálatos azonban, hogy részletesebben nem tér ki az egyes változatokra, s nem részletezi pl. a miniatűrök és a tok problémáját sem.

Ezt követi 82 kitüntetett személy (SS, illetve rendőr) életrajgyűjteménye. A Német Ezüst Keresztnek az adott körben csak egy-két tiszthelyettes (pl. Hauptscharführer) kitüntetettje volt, de az alacsonyabb rendfokozatú tisztek (Hauptsturmführer, Obersturmführer, Untersturmführer) is nagyon kis számban nyerték el. Döntően törzstisztek (Standartenführer, Obersturmbannführer, Sturmbannführer, Oberst der Polizei), illetve tábornokok (Obergruppenführer und General der Waffen-SS, Obergruppenführer, Gruppenführer und Generalleutnant der Waffen-SS, Brigadeführer und Generalmajor der Waffen-SS, Oberstgruppenführer und Generaloberst der Polizei, Obergruppenführer und General der Polizei, Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei, Generalmajor der Polizei) találhatók a kitüntetettek sorában.

Az egyes életrajzok szerkezetileg hasonlóak, bár némelyikük az információk hiánya miatt rövidebb. Majdnem minden esetben közli a kötet a Német Ezüst Kereszt adományozásának dátumát. A legfontosabb adatok között szere-